

DIDACTIC INSTRUCTIONS AND DEVELOPMENT THE CONTENT TURKISH LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Osman Emin

University “Ss. Cyril and Methodius”, Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Skopje, Macedonia,

osman_emin@hotmail.com

Abstract: The contemporary world trends in education as a response to major socio-economic changes and the fast technical and technological development have imposed the need for appropriate structural, programmatic and methodical developmental changes. The aim in introducing such developmental changes is to establish a process of continuous improvement in the work and securing higher quality in education at the same time. Also, in this research we are going to use all the contemporary techniques and methods in order to achieve more adequate results that are going to be of a great importance for the teachers and society.

Keywords: Didactic instructions, Turkish language, Education, Macedonia.

ДИДАКТИЧКИ ИНСТРУКЦИИ И РАЗВОЈОТ НА НАСТАВНИОТ ПРЕДМЕТ ТУРСКИ ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Осман Емин

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ Скопје,

Катедра за турски јазик и литература, osman_emin@hotmail.com

Апстракт: Современите светски трендови во образованието, како одговор на крупните општествено-економски промени и брзиот техничко-технолошки развој, ја наметнаа потребата од соодветни структурни, програмски и методички развојни промени. Целта на воведувањето на ваквите развојни промени е да се воспостави процес на континуирано подобрување на работата, што од своја страна ќе доведе до градење иновативни образовни системи, а истовремено и до обезбедување повисок квалитет на образованието. Исто така во истражувањето ги искористивме сите современи техники и методи за да се постигнат поадекватни резултати кои ќе бидат од интерес како за самите наставници така и за општеството.

Клучни зборови: дидактички инструкции, турски јазик, образование, Македонија.

ВОВЕД

Смислата и значењето на мајчиниот јазик, Јазикот, како основно средство за разбирање, луѓето го користат за меѓусебна комуникација. Јазикот има влијание врз културата и нејзиниот развој воопшто. Поимот „мајчин јазик“ е дефиниран како цел кај учениците да развива интерес, љубов и желба за запознавање и применување на турскиот, т.е. македонскиот, односно албанскиот јазик како основно средство за учење и комуникација и како најкарактеристичен белег на националниот идентитет. Без јазикот си никој и ништо, а зборувајќи за значењето на јазикот Крсте Петков Мисирков вели: „Јазикот е средство со кое ние дознаваме што мисли, што чувствува и што сака нашиот собеседник. Во јазикот има одделни гласовни знакови или зборови за сите мисли, чувства и желби на еден човек, затоа јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство во кое се заклучуваат отпечатени во гласовни знакови или зборови сите народни мисли, чувства и желби со коишто има живеано и живее еден народ и коишто се предаваат како нешто свето од едно поколение на друго.“³

Во секое општество основно, најважно и најнепосредно средство за разбирање меѓу луѓето е јазикот. Од сето ова доаѓаме до сознание дека со помош на јазикот луѓето можат да си соопштуваат неограничен број различни конкретни и апстрактни содржини што не можат да ги предадат со ниеден друг систем на разбирање. Според група автори произлегува дека: „... јазикот по својата основна функција е општествена категорија чија задача е да служи како средство за разбирање на луѓето чија сопственост е тој. И уште нешто: треба да се знае и тоа дека со помош на јазикот, односно со помош на зборовите како јазични знаци, се означени разни поими карактеристични за општествената средина која се служи со тој јазик“.⁴

³ Горги Трајков, Нада Николовска, Војо Велјановски; *Родниот јазик е бисерен ѓердан, прирачник за наставата по македонски јазик*, Печат Офсет, Скопје, 1994, стр. 5.

⁴ Ибид, стр. 5.

Мајчин јазик е педагошка дисциплина што ги проучува воспитанието и образованието со посредство на наставата по македонски, албански и турски јазик. Наставата по *мајчин јазик* најчесто се дефинира како „наука што ги пронаоѓа и ги предлага најефикасните методи со чија помош се реализираат основните цели и задачи на овој наставен предмет, како што е негувањето љубов кон својот јазик, културните придобивки и културното наследство на својот народ, запознавањето на литературни дела на својот народ, како и светската литература.“⁵ Проблемите кои во последно време ги доживува општеството во образованието, економијата, па дури и во политиката неминовно се рефлектираат и во сферата на јазикот и културата на еден народ. Јазикот како заедничко средство за комуникација на секое општество нема својство на постојаност, односно нема статична структура. Тоа значи дека не останува ист онаков како што е создаден, туку безусловно трпи промени и неприкосновено се развива со текот на времето. Македонија како една мултикултурна и повеќејазична држава, неминовно се соочува со проблемот на влијанието на јазичните особености, што од една страна предизвикува и негативно влијание, односно деформирање на автентичниот јазик на народот што живее тука. Американскиот лингвист, *Урил Вајнрајх (Urill Weinreich)* на темата „Меѓусебниот однос на јазиците“, вели дека како резултат на наизменичното користење на два исти јазика од страна на едно исто лице се создава смеша од јазик. Кај моделот на јазичност, кој според различната структура е карактеристичен за Македонија, еден јазик почнува да продира во другите јазици (македонски, албански и турски), и покрај тоа што тој е сосема различен по својата структура.

Најголемото влијание и причината за отуѓувањето на јазикот се забележува во образованието на децата. Отуѓувањето на јазикот кај децата донекаде (повеќе или помалку) произлегува и потекнува од нивното живеење во едно мултикултурно општество. Сепак, една од најважните карактеристики на заедницата што живее на ова поднебје е тоа што таа успеала да ја негува својата култура, традиција и обичаите и конечно да ги сочува своите вредности и особености. Јазикот како основен извор на образованието и на наставниот процес претставува основа на националната култура. Образованието и наставата се развиваат благодарение на јазикот. Особено образованието, т.е. наставата на мајчиниот јазик во основното и во средното образование ја сочинува основата на сите предмети, бидејќи еден ученик со развиена мисловна структура, зголемена моќ на толкување и со рафинирано чувство и облагороден пречистен вкус успева да ги совлада и другите предмети. Ученик кој почнува да перципира со силата на толкувањето, кога ќе го осознае нивото на оспособеност на мајчиниот јазик, тој почнува да ги осознава вредностите на националната и на универзалната култура.

ЈАЗИКОТ КАКО ВАЖЕН ФАКТОР ВО ОПШТЕСТВОТО И ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Гледано од еден друг аспект, јазикот е најважниот фактор кој заедницата ја издигнува во нација. Јазикот е тој кој ги сплотува луѓето, ја обединува нацијата, ги врзува луѓето за татковината, ги спојува со минатото. Во тој контекст јазикот кој се пренесува од колено на колено, поединецот го става во својство на главна алка во синџирот, кој ги сврзува иднината и минатото и дејствува помеѓу минатото и иднината. Меѓутоа познато е дека една од целите на современото образование е дека таа повеќе се стреми да ја научи личноста на начините за самостојно стекнување знаења, отколку само да дава знаења. Брзиот развој, денес ја укина можноста поединецот сите тие знаења и умешности да ги стекнува во образовните институции. Денес за да може да се следи брзиот развој и да се имаат непосредни придобивки од него, поединецот треба да ги развива способностите за зборување, пишување, разбирање и раскажување. Како резултат на развојот на тие способности на личноста, ќе се олесни пренесувањето на знаењето и ќе се забрза изучувањето. Сето ова единствено може да го овозможи наставата која во основата го користи „мајчиниот јазик“.

Јазикот е најважниот фактор за оспособување на личности кои се образуваат, кои испитуваат, перципираат, размислуваат, кои ги анализираат односите околина-човек, кои успеваат да ги најдат причинско-последичните односи, кои го следат развојот и умеат да извлечат полза од него и на личности кои се приспособуваат на времето во коешто живеат и кои носат целисходни одлуки. Исто така, како посебна наука од предметот *Мајчин јазик* произлегуваат определени цели, задачи, содржини, форми, методи, средства и др. Целокупната воспитно-образовна работа по македонски, по албански и по турски јазик е учениците да се здобиваат со основна јазична и литературна култура, усвојувајќи ги програмски дефинираните содржини од културата на говорот, почетното читање и пишување, културата на читањето и литературата, граматиката по македонски, албански и турски литературен јазик, усното и писменото изразување. Јазикот претставува систем знаци што во определена средина се употребуваат со цел општење

⁵ Јасмина Делчева Диздаревик; *Дидактика на јазично подрачје во основното образование*, Просветно дело, Скопје, 2003, стр. 21.

меѓу луѓето. Јазикот е општествено-историска појава и за еден народ тој е единствен. Наставата по *мајчин јазик* најчесто се дефинира како наука што ги пронаоѓа и ги предлага најефикасните методи со чија помош се реализираат основните цели и задачи на овој наставен предмет, како што е негувањето љубов кон својот јазик. Според тоа, учењето на *мајчиниот јазик* во училиштата има цел учениците да ги оспособува јазично да комуницираат на литературен јазик (македонски, албански и турски) во секојдневниот живот, како и да ги запознае со културните вредности на својот народ.

Затоа предметот *Мајчин јазик* бара од наставникот голема будност, солидно познавање на јазикот и планска и систематска работа за негување и чување на неговата чистота и нормативност. Мајчиниот јазик како наставен јазик има голема значајна и одговорна функција во целокупниот воспитно-образовен процес во сите степени на образованието. Целокупната настава на мајчин јазик придонесува да се збогати учениковиот речник, да се негува културата на читањето, културата на усното и на писменото изразување да ги поттикнува учениците на најразлични говорни активности, врз кои ќе се надградува јазичната оспособеност на учениците и во наредниот период на школувањето.

Знаеме дека учењето трае цел живот. За да можат цел живот да учат ефективно, учениците мораат најпрво да научат како да учат. Токму затоа наставната програма треба да претставува најзначајна појдовна основа од која ќе се раководат наставниците при планирањето, подготвувањето и изведувањето на наставниот процес. На прашањето „Зошто да се учи и зошто училиште?“ одговорот сам по себе се наметнува, и тој гласи: „За младите да се развиваат како личности и подобро да се подготвуваат за животот и за творечкото дејствување.“ Оттука произлегува и второто прашање, „Со што да се оствари таа цел?, а одговорот е: „Со добро подготвени наставни планови и програми. Целта на наставата се остварува со помош на наставните програми. Поради тоа добро изработени наставни програми за наставниот процес отсекогаш биле многу важни. Од ова произлегува дека наставната програма е за тоа што и зашто се учи, по како и со што. Значењето на овие одредници е јасно: што – искажува кои содржини, зошто – нагласува дека во програмирањето мора да се одлучи кои намери, и со кои методи и техники треба да се оствари. Во денешни услови, кога програмите треба постојано да се приспособуваат и менуваат во согласност со барањата на времето, најмногу се погодени системите кои ги контролираат централните влади. Додека наставната програма е директен одраз на она општество во кое настанал и чии вредности ги претставува. Во програмирањето на наставните планови и програми мора да се гледа што ќе биде утре, според истажувањето наставните програми мора постојано да се иновира и дополнува, и да одговара на прашањето: „што ќе биде утре“.

КРАТОК ОСВРТ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАПРЕДОКОТ НА НАСТАВАТА ПО ТУРСКИ ЈАЗИК ВО Р. МАКЕДОНИЈА ВО ПОВОЕНИОТ ПЕРИОД

Подигнувањето на квалитетот на образовните услуги е еден од најголемите предизвици на современото образование. Квалитетот на образованието е мерлива категорија и секоја земја треба да развива сопствени системи за мерење на излезните резултати на образовниот процес. Унапредувањето на квалитетот на воспитно-образовниот процес во сите степени треба да претставува врвен приоритет за секоја држава. За да се постигне образована генерација, таа треба да се развива и да се унапредува. Образованието треба да е една од најважните компоненти на државата. Образованието е срцевината на една држава и на државна егзистенција. Ако образованието е средство со кое се пренесуваат културите, тогаш неговата главна цел е да го пренесе културното богатство, општествените начини на живеење на младите генерации. Во овој случај секоја постапка на мислење и учење на секој народ настанува врз основа на мајчиниот јазик.

Образованието е единствениот пат да се постигне висок стандард на живеење како поединец, да се развие и да се унапредува како општество. Образованието е сложен систем. Образованието продолжува надвор од просториите на училишната зграда, исто така пред и по училиштен период. Образованието е многудимензионален процес кој има општествено, културолошко, политичко и економско значење. Образованието исто така содржи и национален карактер. Најважниот елемент на националниот развој може да се обезбеди преку образованието. Образованието, во општото значење, е процес на образование на луѓето според одредени цели. Карактерот на човекот претрпува низа промени минувајќи низ овој сложен процес. Кога се зборува за подобрување на квалитетот и ефикасноста на образованието, подеднакво се мисли на планирањето, реализацијата и евалуацијата на образовниот процес. Овие елементи имаат централно место во образовната политика. Главна придобивка од тоа се напорите за иновирање на наставните планови и програми.

Стратешкиот развој и напредокот на една држава, несомнено, зависи од развојот и унапредувањето на целокупниот систем на образованието. За да се проектира можното унапредување на образованието,

неопходно е најнапред да се согледаат позитивните и негативните карактеристики на постојниот систем на образованието во државата преку изработка на негова сеопфатна анализа. Потоа би следувала глобална проекција на системот донесена на државно ниво, во која би се респектирале потребите на државата, досегашните позитивни традиции на постојниот систем и овозможување негова компатабилност со образовните системи од развиените земји. Ако образованието се смета за важен елемент кој ќе ги унапредува светските народи, тогаш каква е состојбата денес во наставата по турски јазик во Р. Македонија. Би сакал накратко да се осврнам врз развојот на наставата на турски јазик во државата. Наставата на турски јазик има долго и длабоко минато. Р. Македонија е регион во кој се зборуваат повеќе јазици, живеат народи со различни религии и е разнокултурен мозаик. Како резултат на тоа, по Балканските војни, откако Македонија се одделува од Отоманската Империја започнуваат проблемите во образованието на турската националност. Според ова, многугодишниот политички авторитет се смени со миграциските бранови од 1938 и 1950-те години и истиот проблем продолжува до денес. Поради заминувањето, турскиот народ започнува да станува малцинство. Според истражувањето направено од страна на Матуситеб, група автори сметаат дека „културната интеграција, доселувањето, разновидноста на различните политички гледишта во малите групи, различната динамичност на живеење во селата и градовите, јазичната дилема на Турците при употреба на македонскиот и турскиот јазик ги компликуваше работите при утврдување на идентитетот на оваа група. Најважната причина на миграцијата беше затворањето на училиштата, културните домови, корпуси потребни за зачувување на националниот идентитет на Турците. Најголемиот и најтемелниот проблем што се среќава во тие години е образованието. Бидејќи човекот, ако не дојде до стабилност во образованието, постојано се соочува со миграција. На тој начин се намалува бројот на кадарот кај наставниците и учениците, и тој рецесивен тек сè уште продолжува.“⁶

Но повеќејазичноста во една земја се прифаќа како општествен проблем. По 1944/45 година во Република Македонија продолжува наставата на четири јазици. Настава на македонски, на албански, на турски и на српски јазик. Системот на институции и училишта на турски наставен јазик во Македонија започнува со низа реформи почнувајќи од 1945 година. Во тој период да се постигне успех во областа на образованието било многу тешко. Било тешко бидејќи тоа не било продолжение на еден стар начин на учење, туку се поставувале камен-темелници на еден изгубен и долг пат. Како еден од најголемите претставници на образованието на турски јазик меѓу двете светски војни во Македонија е Абдулхаким Хикмет. Неговите дела, всушност, покажуваат и претставуваат дека: „Единствен континуитет во образованието на турски јазик може да се следи почнувајќи од периодот пред Балканските војни, па сè до првите години по Втората светска војна. Од методолошки и методички аспект, Хикмет претставува прв иноватор во наставата по турски јазик не само во Македонија туку и пошироко“.⁷ Во својата книга *Хамди Хасан (Hamdi Hasan)* истакнува дека „Абдулхаким Хикмет е еден од првите методичари Турци во Македонија, кој во тоа време наспроти дотогашните методи што воде кон пасивен однос, учење на памет, додека неговите учебници се така концентрирани што овозможуваат и поттикнуваат активен однос кон она што се чита.“⁸ Големiot деец на турското школство вложувал низа напори околу осовременување и модернизирање на наставата по турски јазик. Исто така Абдулхаким Хикмет, според поставените нови методи неуморно работел околу подготвување на учебниците. На ова поле работел вложувајќи многу труд и подготвил 17 учебници од разни предмети за основното образование. Тука треба да се нагласи дека во тој период посебниот однос на државата околу националностите, голем дел од учебниците се печателе надвор од државата, без авторски надоместок, дури и на своја сметка биле издавани учебници, бидејќи државата или тогашната кралска Југославија не посветувала повеќе внимание на образованието на националностите. Тој при подготовка на учебниците внимавал и посветувал посебно значење на методичката апаратура на учебниците. Може да се каже дека внимавал текстовите да бидат подготвени од елементарното кон сложеното, т.е. од простото кон посложеното или потешкото. Поради ваквите заложби и трудови на Хикмет, може да се претстави како борец на реформа на турскиот алфавет која траела дури пет децении и како единствен поборник на прашањето околу образованието на турскиот народ во државата дури и пошироко по Балканот. Хикмет, како резултат на сета своја работа, „со голема компетентност ги подготвувал првите

⁶ Сулејман Баки, Бејтула Муча, Ѓонул Бајрактар и Осман Емин; *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009, стр. 7.

⁷ Hamdi Hasan; *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998, стр. 121.

⁸ *Ибид*, стр. 121.

турски буквари, албанскиот буквар и првите читанки по турски јазик кај нас во државата пред Балканските и меѓу двете светски војни“.⁹

Од оваа произлегува дека целта на методиката на наставата по предметот Турски јазик во основните и во средните училишта е да ја изложува и постојано да ја развива теоријата на наставата по турски јазик. Иселувањето од Р. Македонија во Р. Турција, ја нарушува националната рамнотежа и влијае од негативен аспект врз Турците кои живеат во Р. Македонија. Со иселувањето се намалува бројот на турските ученици, но сепак Турците продолжуваат да си ги чуваат своите идентитети и продолжуваат да покажуваат максимален труд во областа на културата и образованието. Најтемелен проблем на Турците во Р. Македонија е образованието. Според член 48, во Законот за основно и средно образование секој народ има право да се образува на својот *мајчин јазик*. Новиот закон на Р. Македонија, почитувајќи го меѓународното правило на ОН, го дава правото на образование на *мајчин јазик*. Но земајќи го предвид прашањето „Образование на *мајчин јазик* на народите“, може да се постави прашањето дали ова прашање содржи граници и до каде се растегнува таа граница. Приврзаноста на Р. Македонија со СФРЈ трае до 8 септември 1991 година, кога Македонија ја декларира независноста. Во 1991 година, кога се декларира независноста, настанале измени во животот на националностите, како и кај Турците. Во системот на образованието со новодонесениот закон наречен *Закон за унапредување на образовниот систем*, направени се некои измени во Законот на образованието во 1991 година. По овие измени, *целта на системот на образование на Македонија почнува да се дефинира како: „Да се гарантира иднината на децата, да им се даде правото на еднакви можности, да им се обезбедат можности за да остават богато наследство на државата. Исто така, учениците да се запознаат со своите потреби, карактеристики и општествени надежи, да им се помогне при формирањето лично мислење и донесување на сопствените одлуки“*.¹⁰

Наставата на турски јазик во Македонија, почнувајќи од 1944 година, поминува низ разни периоди и образовни системи. Во овој процес наставата на турски јазик во Р. Македонија претрпува низа застои и унапредувања. Иако Законот за образование предвидува целосна рамноправност, тој закон не се реализира доволно во однос на Турците и со тоа се прекршува законот за еднакви права. Ова претставува продолжение на тие тешкотии кои се одвиваат во турските училишта. Може да се каже дека овие проблеми не се од новиот период, туку имаат свое минато. Наставата на турски јазик е камен-темелник на турската националност. Затоа во врска со прашањето околу значењето на наставата на турски јазик треба да се направат низа истражувања. Од повоениот период до денес во Македонија нема објективни претпоставки за посериозна научно-истражувачка работа во областа на образованието на турската националност, во областа на методиката и наставните програми по предметот Турски јазик. Исто така по 1991 година се поставуваат нови задачи на образованието и воспитанието, што подразбира и нови задачи на наставните програми. По донесувањето на новата законска регулатива за основното и средното образование се следат нови реформи во воспитно-образовните сорджини (наставни планови и програми) и во организацијата на нови форми и методи на работата.

Во својата книга „Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето“, *Киро Камберски* истакнува дека „со развојот на мрежата на основните училишта на македонски јазик биле отворени и училиштата на јазиците на малцинствата и другите народи што живеат во Македонија. Согласно народносната структура на населението, вакви училишта во нашата Република се отвораат на албански, турски и српско-хрватски јазик и тоа во сите оние места каде што имало доволен број деца дораснати за школување. Бројот на овие училишта од година во година постојано се зголемувал.“¹¹

Според Камберски, Президиумот на АСНОМ истовремено со мерките што ги преземал за консолидацијата и ширењето на мрежата на основните училишта на македонски јазик, преземал мерки и за отворање училишта на албански и на турски јазик, како и на српско-хрватски.¹² Како пример може да се наведе дека во учебната 1944/45 година работеле 37 училишта со 3334 ученици и 49 наставници на турски јазик. Во учебната 1945/46 година бројот на турски училишта, наставници и на ученици е зголемен за скоро два и пол пати. Во оваа учебна година работеле 55 училишта со 6702 ученици и 125 наставника со настава на турски јазик продолжувале со настава. За само пет учебни години по ослободувањето бројот на

⁹ Hamdi Hasan; *Ибид*, стр. 123.

¹⁰ Сулејман Баки, Бејтула Муча, Ѓонул Бајрактар и Осман Емин; *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009, стр. 7.

¹¹ Киро Камберски; *Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето*, Просветно дело, Скопје, 1994, стр. 77.

¹² Киро Камберски; *Ибид*, стр. 77.

основните училишта со турски наставен јазик се подигнал на 100 училишта со 12 621 ученик и 249 наставници. Напоредно со развојот на мрежата на четиригодишни училишта биле отворени и виши основни училишта, седмолетки и неполни гимназии, а од учебната 1950/51 и осмолетки. Во оние, пак, места каде немало доволно ученици, биле отворени паралелки со албански, турски и српско-хрватски наставен јазик при училиштата со македонски јазик (мешани училишта). Во наредниот период доаѓа до натамошно ширење на школската мрежа, а со самото тоа и до забрзано зголемување на опфаќањето на школско обврзаната популација од редовите на албанскиот и на турскиот народ. Во учебната 1955/56 година веќе работеле 119 училишта со настава на турски јазик со 398 паралелки, 11 406 ученици и 346 наставници. Овој брз и несомнено успешен развојот на школството на народностите, како и другото школство, бил придружен со повеќе тешкотии и проблеми, меѓу кои најизразен бил проблемот од недостиг на стручно квалификуван наставнички кадар. Кон решавањето на овој проблем се пристапило веднаш по ослободувањето, преку организирање на учителски курсеви на албански и на турски јазик.

Повеќејазичноста во една земја се прифаќа како општествен проблем. По четиригодишната Втора светска војна 1944/45 години во Македонија продолжува наставата на три јазици. Настава на македонски, на албански и на турски јазик. Вообичаено, прашањето околу јазичната дилема има различна димензија. Денес во деветгодишното задолжително образование додека учениците од етничките малцинства го учат македонскиот јазик, се оддалечуваат од мајчиниот јазик. Ако еден јазик се негува и се чува од страна на народот, и во случај да се распадне татковината, ќе може благодарение на својот јазик да го сочува својот идентитет. Бидејќи јазикот продолжува да ги соединува поединците на тој народ и им овозможува да се сочуваат и одржуваат. Јазикот, особено мајчиниот јазик, е институција која ги сочинува, подобрува и ги негува сите заеднички вредности на општеството. Како што вели турскиот поет со потекло од Скопје, *Jahja Kemal Beyatli (Yahya Kemal Beyatli)* „... турскиот јазик е таа врска која не спојува како народ вечно. Оваа врска не се одвојува дури и ако границите на татковината може да се одвојат. Татковина е она место каде се зборува мајчиниот јазик, а таму каде што не се зборува мајчиниот јазик, не останува ниту трага од татковината. Душата и телото на татковината е турскиот јазик“.¹³

Според *Ватан и Јалтирик (Vatan ve Yaltirik)*, „системот на институции и училишта на турски наставен јазик во Македонија започнува со низа реформи почнувајќи од 1945 година. Во тој период да се постигне успех во областа на образованието беше многу тешко. Беше тешко бидејќи ова не беше продолжение на еден стар начин на учење, туку се поставуваше темелник на еден изгубен пат. Не беше тешко да се формираат училишта, но најголеми тешкотии се претрпеа кога имаше мал број кадар на наставници. Откако се отворија турските паралелки во Скопје, наставничкиот кадар започна да посетува тримесечни курсеви. Во учебната 1944/45 година работела 37 училишта со настава на турски јазик и имаше 3334 ученици што посетуваа настава на турски јазик. Таа година имаше 55 наставници. Бројот на наставници се зголеми за 90% идната година. Откако започна наставата на турски јазик, се појави и потребата за книги. На тој начин првиот учебник на турски јазик (буквар) беше објавен 1945 година од страна на Ферид Бајрам. Во овој период, особено од 1951 година, се забележува активна дејност во објавување турски учебници за деца. Во 1953 година бројот на објавените книги се зголемува, во период од една година биле објавени 18 книги.“¹⁴ Иселувањата од Македонија во Турција ја нарушуваат националната рамнотежа, влијаат од негативен аспект врз Турците во Македонија. Со доселувањата во Турција се намалува бројот на турските ученици. Особено во текот на Втората светска војна, Турците кои живеат во Македонија со своето учество во Народноослободителната војна се спротивставија на германската и на бугарската окупација и дадоа важен придонес во ослободувањето на овие територии. На состанокот на АСНОМ одржан на 2 август 1944 година се разгледа и се прифати принципот на еднаквоста и на националните права. Во рамките на националните права, на прво место се најде развојот на образованието и културата на сите националности. Училиштата кои започнале со одржување настава на турски јазик, почнувајќи од 1945 година, воведуваа настава од прво до четврто одделение, а потоа и до осмо одделение. Во новоотворените училишта не бил целосно обезбеден потребниот наставен кадар. Учителите се подготвувале на курсеви во траење од 3 месеци. Курсевите се одржувале низ сите краишта на Македонија, се оспособувале учители. Во декември 1944 година во Скопје се организирале курсеви за учители. Истовремено и во Струмица се организирал курс за турските учители. Познато е дека раководител на овој

¹³ Kemal Vatan ve Hüseyin Yaltirik; *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı*, İzmir, 1996, стр. 52.

¹⁴ Kemal Vatan ve Hüseyin Yaltirik; *Ибуџ, сmp. 52.*

курс бил Кирил Божинов, Македонец по националност кој одлично го знаел турскиот јазик. Курсот го завршиле 18 лица и се стекнале со звање на привремени учители.

Според Абас (Abbas), „податоците кои се однесуваат на Турците кои ги посетувале курсевите во Скопје во 1945 година се следните: Во Скопје имало вкупно 134 лица од кои 112 машки и 22 женски. Курсот го завршиле вкупно 119 лица од кои 98 машки и 21 женско лице. Курсот не го завршиле вкупно 15 лица од кои 14 машки и 1 женско лице. Еден од најболните резултати од масовните иселувања на Турците во 1952-53 година, беше влијанието на тие иселувања кои придонесоа за значителното намалување на бројот на учениците од турска националност. За жал, токму кога беше забележан еден брз развој во образованието на Турците, иселувањето кое се случува во 1954-55 година кон матичната земја, ги урна надежите за иднината на локалното население. Болната судбина негативно влијаеше врз бројот, како на учениците така и на наставниците, кој значително се намалуваа. Оваа негативна тенденција дури и денес продолжува.

Во турските училишта и денес постојат проблеми во однос на обезбедување континуиран развој на јазикот и потребните книги. По Балканските Војни, врските со Р. Турција сосема се прекинати, така што Турците во Македонија остануваат без никаква помош во областа на образованието и културата.

Поради тоа се воведува образование без добро познавање на турскиот јазик. Изготвените учебници по пат на преводи избобилуваат со грешки. Терминолошкиот јазик бил штотуку научен, така што отсуството на квалитетни преводи било неминовно. Бидејќи преводите не се правеле од страна на стручни лица, биле направени многу крупни грешки. Тие грешки во книгите негативно влијаеја врз успехот на учениците. Во турските училишта, освен книгите по турски јазик, сите останати книги, всушност, се преводи направени од македонскиот јазик од кои се учи материјалот. Учебниците и граматиката по турски јазик се подготвувала од страна на Турците. За време на еднoпартискиот систем 20 до 30 проценти од содржините на подготвените учебници (како на турски така и на македонски и на албански) биле составени од теми за социјализам, Тито и за другите лидери револуционери и написи на тие теми, како и од песни и раскази за партизаните. Во тој контекст во учебниците било нагласувано каде било слушната првата пушка, каде биле водени борбите против Германците и исто така биле наведувани хероите кои се бореле за националното ослободување на Македонија. Сето тоа им било раскажувано на децата секоја учебна година, како едно клише.

Главните цели во наставната програма биле децата да се развиваат во еден социјалистички дух! Во наставните програми на децата им се раскажувало за возвишеноста на социјалистичките земји и за тоа дека иднината на светот ќе биде составена од социјалистички општества. Главно се зборувало за братството и единството. *Џорџ Кастелан (George Castellan)*, во својата книга под наслов „Историја на Балканот“ ги употребува зборовите, „Балканот е буре барут, поле на двобои“. Турците што живеат во тоа буре полно со барут, во тоа поле на двобои, особено Турците од Македонија, проживеаја низа подеси, низа падови, доживеаја низа тажни и низа убави денови (моменти), но и покрај сè не го заборавија своето националното битие, тие умееја свесно со свој личен придонес, да го бранат своето постоење. Успеаја да го сочуваат јазикот, културата, обичаите, образованието. Благодарение на тој придонес денес Турците постојат и со нови придобивки чекорат кон иднината. Во 1991 година Македонија прогласи независност. По независноста настанаа измени во Законот за основно и за средно образование во 1991 година. По овие измени целта на системот на образование на Македонија почнува да се дефинира како: *Да се гарантира иднината на децата, да им се даде правото на еднакви можности, да се обезбеди буџет за унапредување на умешностите на децата, т.е. да им се обезбедат можности за да остават богато наследство на државата. Исто така учениците да се запознаат со своите потреби, карактеристики и општествени надежи, да им се помага при формирање лично мислење и донесување сопствени одлуки.*

Образованието е доживотен процес. Постојењето на турските наставници во Р. Македонија покажува дека во Македонија постои и живее турската националност. Секако дека иднината на турската националност се наоѓа во рацете на наставниците. Наставникот не пренесува само некое знаење туку и благодарение на тоа знаење формира една образована генерација. Целта на ваквата примена е да се создаде генерација која размислува, бара, наоѓа, решава, анализира и синтетизира, истражува и дискутира.

ЗАКЛУЧОК

Живееме во мошне сложени општествено-економски и политички услови, во време на транзиција и промени. Овој век е век на информатичко-комуникациската технологија, екологијата, менаџментот, но и на развојот на демократските процеси, претприемаштвото, мултикултурализмот. Затоа кадрите што се едуцираат во училиштата треба да се подготвуваат да се справат со сите овие предизвици.

Наставата претставува основна и најважна воспитно-образовна активност во училиштата бидејќи преку неа учениците на најорганизиран најцелесообразен начин се здобиваат со знаења, умеења и навики од областа

на науката, техниката, уметноста и здравствената заштита. Истовремено таа најмногу придонесува за развивањето на интелектуалните способности и претставува предуслов, извор и поттик за остварување и на другите особини на личноста на ученикот, како што се: општествено-моралните, работно-техничките, естетските и физичко-здравствените. Наставата по турски јазик во Македонија почнувајќи од 1944 година поминува низ разни периоди и образовни системи. Во овој процес наставата на турски јазик во Р. Македонија претрпува низа застои и унапредувања.

Во оваа пригода околу прашањето *Кои се проблемите и стратегиите за решавање на проблемите при наставата на турски јазик?*, врз основа на направеното истражување можеме да изнесеме неколку заклучоци и препораки. Знаеме дека образованието е важен составен дел за да се постигне една успешна образована генерација. Кон решавањето на проблемот од недостиг на стручно квалификуван наставнички кадар се пристапило веднаш по ослободувањето, преку организирање на учителски курсеви на турски јазик. Поради тоа било воведено образование без добро познавање на турскиот јазик. Изготвените учебници по пат на преводи избобилувале со грешки. Бидејќи преводите не се правеле од страна на стручни лица, додека во учебниците се направени крупни грешки. Тие грешки во книгите негативно влијаеле врз успехот на учениците. Учебниците и граматиката по турски јазик се подготвувале од страна на Турците, сите останати книги, всушност, се преведени од македонски на турски јазик, од кои се учи материјалот. Додека денес во образовниот систем на Турците има низа проблеми, еден од најтемелните проблеми во наставата по турски јазик во државата е проблемот со учебници. Од учебната 2007/2008 година донесени се нови реформи каде што осумгодишното образование се промени во деветгодишно образование. Со промената се подготвуваат новите наставни планови и програми, а со тоа и потребата од издавање и објавување нови учебници. Со овие реформи продолжува проблемот со учебници, за кој може да се каже дека трае веќе пет децении. Во средното образование, освен учебникот по Турски јазик и литература, не е објавен ниту еден друг учебник. Вообичаено професорите држат настава со фотокопии, скрипти или со користење на најстариот метод наречен диктат. Живееме во еден современ свет каде што новите методи и техники на образованието како и во другите земји се спроведуваат и во нашата држава. Но тука се појавува проблемот при присуство на семинари, турските наставници и професори што предаваат во основно и во средно образование мораат да го слушаат на македонски или на албански јазик. До денеска од страна на МОН ниту еден семинар, обука или работилница не е организирана на турски јазик. Иселувањето, т.е. миграцијата во другите држави или во големите градови во државата го намалува бројот на турските ученици од руралните градови. Според тоа доаѓаме до заклучок дека без да се спроведува настава на турски јазик, не може да опстане турската националност во Р. Македонија. Бидејќи има училишта за да не се намали бројот на другите паралелеки и за да ги насочат турските ученици образованието да го продолжат на немајчин јазик. Исто така на турските ученици не им се дава правото наставата да ја слушаат на својот мајчин турски јазик. Овие проблеми сè уште продолжуваат и сè уште им се одзема правото за образование на мајчин јазик на турските ученици. Да не забораваме дека образованието е доживотен процес. Се разбира дека за да се надминат овие проблеми, најмногу обврски им остануваат на луѓето од турската националност кои живеат во Македонија. Ова е национална обврска на Турците. Да не забораваме дека постоењето на турските наставници покажува дека во Македонија постои и живее турската националност. Бидејќи наставниците не пренесуваат некое знаење, туку и благодарение на тоа знаење се формираат и образовани генерации. Заедничката иднина е клучното прашање околу кое би требало сите да се соединиме, да ги истакнеме и кажеме нашите проблеми и состојби во кои се наоѓаме, сè со цел тие да бидат констатирани за да може во иднина да ги бараме начините за нивно решавање. Ние сите се залагаме за една просперитетна, демократска и побогата Македонија. Држава во која секој ќе се чувствува како граѓанин од прв ред и ќе може да го зачува својот идентитет, култура, јазик, религија, каде ќе се искористат сите можности на државата за поквалитетно образование за сите.

КОРИСТЕНА И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Кирилица

- [1] Абази, Неџат. *Историја на школството*, Просветно дело – списание за педагошки прашања 2005 год. бр. 4, Скопје, 2005.
- [2] Баки Сулејман; Муча Бејтула; Бајрактар Ѓонул и Емин Осман. *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009.
- [3] Дизадаревиќ, Делчева Јасмина. *Дидактика на јазичното подрачје во основното образование*, Просветно дело, Скопје, 2003.

-
- [4] Камберски, Киро. *Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето*, Просветно дело, Скопје, 1994.
 - [5] Камберски, Киро. *Средното воспитание и образование во Македонија (1945-1975)*, Просветно дело-списание за педагошки прашања, Скопје, 1992.
 - [6] Трајков, Ѓорѓи; Николовска, Нада и Велјановски, Војо. *Родниот јазик е бисерен ѓердан, прирачник за наставата по македонски јазик*, Печат офсет, Скопје, 1994.
- *Латиница*
 - [7] Ago, Arif. *Makedonya Türk Halkının Anadili Üzerinde Öğretim Eğitim Ve Sorunları*, Sesler Dergisi- yıl 31, sayı 302, Üsküp, 1996.
 - [8] *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
 - [9] Bildiriler. *Türkçe'nin Dünü, Bugünü ve Yarını*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
 - [10] Emin, İlhami. *Kimliğimiz Kültür Varlığımız*, Sesler Dergisi - sayı 294, Üsküp, 1995.
 - [11] Emin, Osman. *Türkiye ve Makedonya'da İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, SBE., Ankara, 2005.
 - [12] Hasan, Hamdi. *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998.
 - [13] Mehman, Musaoğlu. *Türkoloji'nin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
 - [14] Uluslararası Bilgi Şöleni Bildiriler. *Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
 - [15] Vatan Kemal ve Hüseyin Yaltırık. *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih Ve Kültürleri Panelleri Ve Konferansı*, İzmir, 1996.
 - [16] Vatan Kemal ve Hüseyin Yaltırık. *Makedonya'da Ve Balkanlarda Türk Kültürü Ve Sanatı Panel Ve Konferansları*, İzmir, 1999.